

PRZEGLĄD ORZECZNICTWA TRYBUNAŁU KONSTYTUCYJNEGO w okresie kwiecień–maj 2017 r.

1. W okresie od kwietnia do maja 2017 r. Trybunał Konstytucyjny wydał 5 wyroków. Warto zwrócić uwagę, że mimo toczącego się sporu konstytucyjnego¹ każde z orzeczeń zapadło jednogłośnie.

Wyroki zapadały w następujących sprawach:

1) problemu konstytucyjności przepisów o zwolnieniu osób prawnych od obowiązku poniesienia kosztów sądowych w postępowaniu cywilnym oraz ustanowieniu dla takiego podmiotu pełnomocnika z urzędu²;

2) problemu przedawnienia występkę ściganego z oskarżenia prywatnego³;

3) konstytucyjności przepisu wyłączającego wznowienie postępowania, które toczyło się na podstawie szczególnych przepisów o referendum⁴;

4) konstytucyjności przepisu, który wyłącza prawo do świadczenia rehabilitacyjnego w stosunku do osoby, która nabyła prawo do emerytury, a następnie zawieszono wobec niej

pobieranie świadczenia z uwagi na kontynuowanie zatrudnienia⁵;

5) problemu legitymacji członka spółki wodnej do zaskarżenia uchwał tej spółki do sądu powszechnego⁶.

Wyrok stwierdzający niekonstytucyjność zapadł w sprawie K 10/15. W pozostałych sprawach TK uznawał, że zaskarżone przepisy są zgodne z ustawą zasadniczą.

2. Dla praktyki stosowania prawa procesowego z pewnością znaczenie ma rozstrzygnięcie w sprawie P 56/14. Sąd pytający zakwestionował art. 103 ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych oraz art. 117 § 3 k.p.c. w zakresie, w jakim nakładają na osoby prawne ciężar prawny wykazania braku dostatecznych środków odpowiednio na poniesienie kosztów sądowych oraz poniesienie kosztów wynagrodzenia adwokata lub radcy prawnego, a jednocześnie:

¹ Warto zapoznać się z przebiegiem debaty zorganizowanej przez University of Oxford – <https://www.youtube.com/watch?v=mm1kyloepgA> (panel 1 – dostęp 14 maja 2017 r.), <https://www.youtube.com/watch?v=3p5egnscjm4> (panel 2 – dostęp 14 maja 2017 r.), <https://www.youtube.com/watch?v=42gVcNp266Q> (panel 3 – dostęp 14 maja 2017 r.).

² Wyrok TK z 4 kwietnia 2017 r., P 56/14.

³ Wyrok TK z 20 kwietnia 2017 r., SK 3/16.

⁴ Wyrok TK z 20 kwietnia 2017 r., K 10/15.

⁵ Wyrok TK z 25 kwietnia 2017 r., P 34/15.

⁶ Wyrok TK z 12 maja 2017 r., SK 49/13.

- nie precyzują, jakie dokumenty powinna złożyć osoba prawna i jakiego okresu powinny one dotyczyć,
- nie dopuszczają procedury uzupełnienia tych dokumentów na żądanie sądu, lecz przewidują od razu sankcję oddalenia złożonego wniosku,
- nakładają ciężar wykazania już w pierwszym piśmie braku dostatecznych środków na poniesienie wynagrodzenia pełnomocnika czy kosztów sądowych,
- są znacząco bardziej, w sposób naruszający zasadę równości, rygorystyczne i mniej transparentne niż procedura zwolnienia od kosztów osoby fizycznej⁷.

Trybunał uznał, że przepisy są zgodne z Konstytucją. Stwierdził, że podmiot ubiegający się zarówno o zwolnienie od kosztów sądowych, jak i o ustanowienie profesjonalnego pełnomocnika może wykazywać, że nie ma dostatecznych środków, wszelkimi dostępnymi dowodami. Podstawowe znaczenie przy rozstrzygnięciu wniosku mają dokumenty, które pozwalają określić jego sytuację finansową. Rodzaj tych dokumentów zależy od rodzaju i charakteru osoby prawnej ubiegającej się o zwolnienie i powinien być do niej dostosowany. To na podmiocie wnioskującym ciąży powinność nie tylko przeprowadzenia postępowania dowodowego w tym zakresie, ale także wyboru środków dowodowych. W inny sposób brak dostatecznych środków powinna wykazać spółka kapitałowa, w inny państwowa lub samorządowa osoba prawna. Określenie przez ustawodawcę wszystkich możliwych dowodów, mogących wykazać brak dostatecznych środków na pokrycie kosztów postępowania lub wynagrodzenie profesjonalnego pełnomocnika, mogłoby wręcz doprowadzić do nadmiernej kazuistyki, a także utrudniać sądowi ocenę konkretnej sytuacji.

Odnosząc się do zarzutu nadmierności sankcji za brak należytego wykazania braku

środków, Trybunał wskazał, że rolą sądu nie jest zastępowanie strony w wykonaniu nałożonego na nią ciężaru dowodowego i wskazywanie, w jaki sposób strona ma udowodnić swoje twierdzenia.

Natomiast badając zgodność regulacji z konstytucyjną zasadą równości, Trybunał stwierdził, że osoby fizyczne i osoby prawne są podmiotami, które nie mają wspólnej cechy istotnej uzasadniającej konieczność ich równego traktowania w odniesieniu do ciężaru prawnego wykazania braku dostatecznych środków na poniesienie kosztów sądowych czy wynagrodzenia adwokata.

Uzasadnienie wyroku jest bardzo lakoniczne i sprowadza się głównie do akceptacji tez wyrażanych w orzecznictwie i doktrynie prawa. Warto jednak nadmienić, że TK zaakceptował pogląd, iż brak dostatecznych środków na uiszczenie kosztów sądowych nie jest tożsamy z brakiem jakichkolwiek środków.

3. W sprawie SK 3/16 zarzucono, że art. 101 § 2 k.k. jest niekonstytucyjny w zakresie, w jakim nie przewiduje zawieszenia biegu przedawnienia występku ściganego z oskarżenia prywatnego ze względu na niemożność ścigania sprawcy przez pokrzywdzonego (np. gdy pokrzywdzony nie może z przyczyn obiektywnych złożyć prywatnego aktu oskarżenia).

Oceniając konstytucyjność art. 101 § 2 k.k., Trybunał Konstytucyjny przypomniał orzecznictwo dotyczące przedawnienia karalności czynów zabronionych. Zgodnie z utrwalonym stanowiskiem Trybunału, wobec braku konstytucyjnych standardów w tym zakresie, ustawodawcy przysługuje duża swoboda nie tylko w kwestii wprowadzenia do systemu prawnego instytucji przedawnienia, lecz także jej ukształtowania (m.in. określenia początku biegu terminu, okoliczności powodujących jego zawieszenie). Instytucja przedawnienia traktowana jest jako element polityki karnej pań-

⁷ Warto zapoznać się z pytaniem prawnym sądu – wskazuje ono, że również sądy dostrzegają problemy związane z praktyką stosowania prawa w tym zakresie: <http://ipo.trybunal.gov.pl/ipo/Sprawa?&pokaz=dokumenty&sygnatura=P%2056/14> (dostęp 14 maja 2017 r.).

stwa. Przewidziany w art. 101 § 2 k.k. roczny termin przedawnienia karalności przestępstw ściganych z oskarżenia prywatnego mieści się w zakresie swobody prawodawcy. Trybunał ocenił, że jest to termin racjonalny i dostosowany do specyfiki przestępstw prywatnoskargowych, w tym przestępstwa zniewagi.

Trybunał Konstytucyjny uznał nadto, że mimo krótkiego okresu przedawnienia przestępstwa skarżący ma realną możliwość skorzystania z sądowej ochrony czci i dobrego imienia na drodze cywilnoprawnej. Z tych powodów stwierdził, że przepis jest konstytucyjny.

4. Problem konstytucyjny przedstawiony przez Rzecznika Praw Obywatelskich w sprawie K 10/15 sprowadzał się do tego, czy brak możliwości wniesienia skargi o wznowienie postępowania od prawomocnego postanowienia sądu apelacyjnego wydanego w ramach szczególnego postępowania w toku kampanii referendalnej stanowił niezasadne ograniczenie prawa do sądu.

Rozstrzygając tę kwestię, TK dokonał analizy konstytucyjnej regulacji instytucji wznowienia postępowania. Wskazał, że Konstytucja bezpośrednio odnosi się do wznowienia postępowania jedynie w art. 190 ust. 4. To wznowienie jest jednak pojęciem autonomicznym, konstytucyjnym, niemającym tak technicznego charakteru jak pojęcie „wznowienie”, jakim posługują się poszczególne procedury. Dotyczy postępowania sanacyjnego, zmierzającego do przywrócenia stanu konstytucyjności po negatywnym wyroku TK.

W innych przypadkach niż restytucja konstytucyjności skarga o wznowienie postępowania stanowi narzędzie wzruszania prawomocnych orzeczeń, niebędące instytucją o randze konstytucyjnej. Jest wyjątkiem od zasady stabilności prawomocnych orzeczeń, która ma istotne znaczenie z punktu widzenia formalnego aspektu zasady państwa prawnego, zasady ochrony zaufania do państwa i prawa

oraz prawa do rozstrzygnięcia sprawy sądowej w rozsądnym czasie.

Trybunał Konstytucyjny podkreślił, że ustawodawca, poza wypadkami określonymi w art. 190 ust. 4 Konstytucji, ma swobodę legislacyjną w zakresie kształtowania instytucji wznowienia postępowania. Jest to bowiem pojęcie kształtowane przez ustawodawstwo na użytek konkretnej procedury. Z art. 45 ust. 1 Konstytucji nie wynika ogólne prawo do wznowienia postępowania. Konieczność zapewnienia stronom postępowania możliwości jego wznowienia w szczególności uzasadnionych wypadkach może jednak wynikać z charakteru tego postępowania oraz wymogu odpowiedniego ukształtowania procedury sądowej.

Trybunał Konstytucyjny nawiązał do swych wcześniejszych wyroków wydanych w podobnych sprawach. W wyroku z 13 maja 2002 r., sygn. SK 32/01, Trybunał uznał za niekonstytucyjny podobny przepis Ordynacji wyborczej do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw. Przyjął wówczas, że z uwagi na szczególnie, bardzo krótki czas postępowania sądowego w czasie trwania kampanii wyborczej zasada prawdy materialnej wymaga zagwarantowania prawa do wznowienia postępowania, już niezależnie od kampanii wyborczej, jeśli wydane w trybie wyborczym prawomocne orzeczenie budzi poważne wątpliwości. Analogiczny wyrok zapadł w dniu 21 lipca 2009 r., sygn. K 7/09, w sprawach dotyczących Ordynacji wyborczej do Sejmu i do Senatu, do Parlamentu Europejskiego oraz ustawy o wyborze Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej.

Trybunał dostrzegł również pogląd wyrażony w literaturze, wedle którego winna istnieć możliwość złożenia skargi o wznowienie postępowania przez uczestników wszystkich postępowań sądowych prowadzonych w trybie przyspieszonego postępowania nieprocesowego⁸.

W wyroku z 20 kwietnia 2017 r. TK podtrzymał te poglądy na temat konieczności zagwarantowania zainteresowanym prawa wzrusze-

⁸ P. Klecha, *Postępowanie sądowe w ustawach wyborczych. Zagadnienia wybrane*, „Państwo i Prawo” 2006, z. 8, s. 84–85.

nia prawomocnych orzeczeń sądowych wydanych w postępowaniu przedwyborczym również w odniesieniu do postępowań toczonych podczas kampanii referendalnej. Z uzasadnienia orzeczenia można jednak wywieść, że TK zdaje się przyjmować, iż prawo do wznowienia winno odnosić się do wszelkich sytuacji, gdy orzeczenie jest obciążone kwalifikowanymi wadami i nie odpowiada prawdzie materialnej. Trybunał stwierdził, że istotne ryzyko wydania orzeczenia sądowego niezgodnego z prawem lub prawdą materialną wymaga od ustawodawcy takiego ukształtowania procedury, aby w przypadku poważnych (szczególnych) wad istniała możliwość wzruszenia prawomocnego orzeczenia i wydania rozstrzygnięcia odpowiadającego wymogom praworządności. Wydaje się, że takie rozumienie prawa do sądu jest zbyt ekstensywne.

5. Warto w końcu zwrócić uwagę na wyrok, który zapadł w sprawie SK 49/13. Trybunał uznał, że zakwestionowany art. 179 Prawa wodnego jest zgodny z Konstytucją. Reguluje on jeden ze środków nadzoru starosty nad spółkami wodnymi, mianowicie przewiduje kompetencję starosty do stwierdzania nieważ-

ności uchwał organów spółki wodnej. Skarżąca spółka, będąca członkiem spółki wodnej, zaskarżyła ten przepis, opierając się na założeniu, że przyznając kompetencję orzekania o nieważności uchwał organów spółki wodnej staroście jako organowi nadzoru, ustawodawca uniemożliwił kwestionowanie tych uchwał przed sądem powszechnym. Pogląd taki był wyrażany w orzecznictwie sądów powszechnych⁹.

Trybunał Konstytucyjny doszedł do wniosku, że przepis ten, odczytywany łącznie z przepisami procesowymi określającymi właściwość sądów powszechnych i administracyjnych, ale przede wszystkim interpretowany w zgodzie z przepisami Konstytucji, w tym przede wszystkim z uwzględnieniem art. 177 Konstytucji, nie zamyka dostępu do sądu członkom spółki wodnej w sprawach dotyczących przysługujących im praw, w tym praw majątkowych¹⁰. Jeśli chodzi o stosunki cywilnoprawne, których stroną jest spółka wodna jako podmiot prawa prywatnego, kontrola sądu administracyjnego i kognicja sądu powszechnego nie mogą być traktowane jako wykluczające się, lecz przeciwnie – jako komplementarne.

⁹ Postanowienie SA w Poznaniu z 27 lutego 2013 r., I ACz 319/13: „Treść przepisu art. 179 ust. 2 ustawy z 2001 r. – Prawo wodne wyłącza prawo do oceny przez sąd powszechny ważności uchwał, w tym oczywiście również tych o zatwierdzeniu ostatecznych rachunków i sprawozdań likwidatora”.

¹⁰ Tak postanowienia SN z 4 czerwca 2014 r., II CSK 453/13 oraz z 22 października 2014 r., II CSK 13/14.